

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.26.18>

ДІЯЛЬНІСТЬ «МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ» НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ

Оксана Масвська

*Національний авіаційний університет,
факультет міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин, інформації та регіональних студій
пр. Космонавта Комарова, 1, 03058, м. Київ, Україна*

У статті здійснено спробу проаналізувати основні можливі загрози та виклики на шляху розвитку незалежних аналітичних структур, так званих мозкових центрів. Інституціоналізація експертної думки пов'язана з появою таких організацій у США на початку минулого століття, які проводили незалежні дослідження у сфері політики та реалізовували проєкти соціального спрямування. «Мозкові центри» зайняли особливу нішу в політичному середовищі, адже вони об'єднали світ «ідей» та реальних політичних дій. Нині «мозкові центри» активно розвиваються в усіх регіонах світу та зберігають свою актуальність. Такі тенденції світового розвитку, як політична напруженість у світовому просторі, глобалізація, збільшення ролі інформації та активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, породжують потребу своєчасної та якісної експертизи, яку задовольняють аналітичні центри. З іншого боку, ці ж самі тенденції містять низку загроз щодо діяльності цих організацій. За останні роки вчені та практики у власних дослідженнях відзначають тенденцію до зменшення ролі аналітичних центрів. Це пояснюється різними причинами, зокрема ворожістю політичного середовища держави до незалежних аналітичних організацій, зменшенням фінансування, неспроможністю адаптуватися до змін, збільшенням конкуренції та інформаційною переваженістю суспільства. Детальний аналіз причин свідчить про те, що традиційна академічно орієнтована модель діяльності «мозкових центрів» є застарілою, що негативно позначається на виконанні їх основних функцій. Нові реалії вимагають поступу та власного позиціонування, тому разом з аналізом загроз та внутрішніх недоліків у статті представлено стратегії розвитку провідних центрів як успішні приклади адаптації до нових умов та пошуку нових можливостей. Запровадження нових технологій, бізнес-моделей, новаторських підходів до надання політичних рекомендацій та співпраця між центрами складають запоруку подальшого зміцнення експертної спільноти. Водночас «мозкові центри», як і раніше, мають зберегти свою практичну й теоретичну унікальність, щоб не загубитися в конкурентному середовищі.

Ключові слова: незалежні аналітичні центри, «мозкові центри», експертна спільнота, академічно орієнтована бізнес-модель, інноваційна діяльність.

Провідною тенденцією у сфері політичної консультації та експертизи протягом другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. було активне зростання незалежних аналітичних центрів (“think tanks”). «Мозкові центри» стали своєрідним інтелектуальним ресурсом, що пов'язав світ реальної політики зі світом академічних досліджень, став сполучною ланкою між державним апаратом та суспільством. Історично зародження цих інститутів пов'язують зі Сполученими Штатами Америки, де незалежна експертна думка набула особливого значення в прийнятті політичних рішень після Другої світової війни.

Загалом проблематика діяльності та функціонування “think tanks” стала об'єктом дослідження політичної науки. Значний внесок у дослідження «мозкових центрів» зробили такі західні вчені, як Е. Річ, Дж. Макган, Дж. Сміт, Д. Ейлбелсон, П. Діксон, Р. Хаас,

К. Уївер. Серед вітчизняних учених варто назвати В. Горбатенка, Н. Ржевську, І. Петренка, С. Внучко, О. Клименко. В їхніх працях досліджуються питання визначення та класифікації цих інститутів, їхнього місця та ролі серед суб'єктів політичної діяльності, можливостей впливу на прийняття політичних рішень, сучасних тенденцій діяльності. Водночас актуальним залишається поглиблене вивчення середовища діяльності «мозкових центрів» та виявлення подальших перспектив їхнього розвитку.

Метою статті є виявлення й вироблення шляхів усунення основних викликів та загроз, що з'являються перед незалежними «мозковими центрами» у процесі їхньої діяльності.

Як зазначалося раніше, активне формування мережі «мозкових центрів» у світі припадає на кінець минулого та початок нинішнього століть. Такій тенденції сприяла низка факторів, зокрема інформаційно-технологічна революція, завершення епохи державного контролю над інформацією, ускладнення й технологічний характер політичних питань, зростання кількості урядових організацій та їх повноважень, криза довіри до обраних посадових осіб, пришвидшення глобалізації та зростання впливу на державу недержавних діячів, а також потреба своєчасної інформації та її аналізу [1, с. 7]. Нині, згідно з даними Всесвітнього індекс-рейтингу аналітичних центрів за 2018 рік, що представлений програмою «Експертно-аналітичні центри та громадянське суспільство» Університету Пенсильванії США, у світі налічуються 8 248 «мозкових центрів» [2, с. 35]. Незважаючи на значну кількість незалежних аналітичних центрів у світі, науковці відзначають тенденцію до зменшення впливу таких структур, тому постає питання щодо того, з чим пов'язані такі зміни, чи не застарілими є «мозкові центри» [3]. Які подальші перспективи функціонування таких установ?

Перш за все «мозкові центри» найчастіше визначають як некомерційні, позапартійні, орієнтовані на дослідницьку роботу інститути, метою яких є вироблення відповідних механізмів, що впливають на громадську думку та державну політику (визначення за Д. Ельбесоном) [4, с. 9]. Професор Гарвардського університету Стівен Буше розширив це визначення. Його авторству належать дев'ять таких ознак, наявність яких дає змогу назвати організацію «мозковим центром»:

- організація діє на постійній основі;
- вона спеціалізується на виробництві суспільно значущих рішень для сфери політики;
- наявний штат співробітників, які працюють повний робочий день над дослідженнями;
- така організація виробляє оригінальні ідеї, здійснює систематичний аналіз інформації та проводить консультації;
- результати роботи у вигляді оригінальних ідей доводяться до політиків та громадськості;
- такі організації не несуть відповідальності за діяльність урядів;
- одними з основних засад роботи є незалежність від приватних інтересів та збереження свободи у виборі порядку денного в рамках власних досліджень;
- основна діяльність не зводиться до надання освітніх послуг і видачі дипломів;
- відбувається продукування суспільного блага (на відміну від чисто комерційних структур) [5].

Нині «мозкові центри» стали стратегічним інтелектуальним ресурсом, а в системі державної влади вони орієнтовані на виконання трьох таких основних функцій:

- функція політичного аналізу;

– функція політичної комунікації;
– функція втілення політики (просування й прийняття рішень, оцінювання здійсненої дії щодо вироблення нових кроків, розроблення нового політичного курсу) [6, с. 171].

Хоча за своєю сутністю такі організації є унікальним явищем, середовище їхньої діяльності характеризується швидкими змінами, специфічними викликами та конкуренцією. Д. Ейбелсон, що є професором Університету Західного Онтаріо, автором книги «Чи мають значення «мозкові центри»?» («Do Think Tanks Matter?», 2002 рік), наполягає на тому, що ринок ідей став перевантаженим, а інститути ідей борються за те, щоб їх почули. Якщо організація має багатомільйонний бюджет, то це ще не означає, що вона може впливати на політику [3]. Крім цього, в дослідженні «Всесвітній індекс-рейтинг аналітичних центрів 2018 року» відзначається тенденція до скорочення створюваних у світі «мозкових центрів» за останні роки. Загалом виокремлюються такі причини цього явища:

- більш вороже політичне середовище й державне регулювання до «мозкових центрів» та недержавних організацій у багатьох країнах;
- скорочення фінансування політичних досліджень державними та приватними донорами;
- тенденція державних та приватних донорів до фінансування окремих короткострокових проектів, а не ідей та інститутів;
- недостатня розвиненість інституційних можливостей, нездатність адаптуватися до змін;
- конкуренція з боку правозахисних організацій, комерційних консалтингових компаній, юридичних фірм та цілодобових електронних ЗМІ;
- припинення діяльності деяких інститутів після виконання завдань [2, с. 15].

Можна побачити, що зовнішнє середовище здійснює значний вплив на стабільне функціонування «мозкових центрів». Старі методи діяльності та гасло аналітичних центрів старого типу «досліджуй, пиши, а політики самі знайдуть шлях до твоїх дверей» [7] більше не є актуальними, тому варто детальніше зупинитися на загрозах та викликах, які сьогодні змушені брати до уваги «think tanks».

1) Політичне середовище. На нашу думку, ворожість політиків до «мозкових центрів» багато в чому пояснюється відсутністю культури співпраці між державним та недержавним секторами, що особливо помітно в державах із досвідом тоталітарного та авторитарного режимів. Не варто забувати про те, що значна кількість держав у світі має відносно коротку історію державотворення. Стабільність, відкритість політичної системи та розвинене громадянське суспільство є першочерговими кроками до ефективної взаємодії незалежного експертного суспільства та державної влади.

2) Фінансування. Фінансування для будь-якої організації є питанням першочергової значимості, бо від нього залежить існування інституту. Оскільки «мозкові центри» позиціонують себе як незалежні установи, питання фінансування має певну загрозу. Як зазначає Дж. Макган, нині відбувається зниження фінансування аналітичних центрів великими інституційними джерелами, що, відповідно, спонукає їх співпрацювати з великими корпораціями, окремими особами та фондами [3]. Це приводить до збільшення залежності фінансування від донорів, які мають зацікавленість у результатах досліджень. Якщо в минулому столітті донорське фінансування надавалося на розвиток самого «мозкового центру» та пропагування його ідей, то нині кошти виділяються під конкретні програми. Така ситуація має низку загроз: по-перше, можливість реального інтелектуального втручання з боку донорів, по-друге, звинувачення в упередженості з боку суспільства [3].

3) Конкуренція. Прискорення технічного прогресу, потреба швидкого оцінювання та аналізування подій стали причинами посилення конкуренції на світовому ринку ідей. Нині ЗМІ, громадські організації, консалтингові та юридичні фірми посідають значне місце у сфері публічної політики, створюючи серйозну конкуренцію «мозковим центрам» [8, с. 15].

4) Соціальні медіа. В останнє десятиліття активного розвитку та популярності набули соціальні медіа. Нині будь-яка подія не залишається поза межами обговорення у соціальних мережах. Окрім того, багато політиків мають свої сторінки, блоги, канали у Фейсбуці, Твіттері, Youtube, Instagram та інших соціальних мережах. Особливістю соціальних медіа є те, що інформація подається стисло та коротко, не потрібно витратити багато часу на її пошук та опрацювання, завжди існує можливість зворотного зв'язку. Хоча багато «мозкових центрів» розуміють зміни та впроваджують використання соціальних мереж у власній роботі, але, як зазначає американська журналістка Аманда Беннетт у своїй статті «Чи застаріли «мозкові центри»?», культура аналітичних центрів все ще глибоко вкорінена у звітах і книгах. Хоча Інститут Брукінгса має нові блоги та веб-пропозиції, його веб-сайт все ще пропонує понад 2 800 книжок з різних тем: від «Азербайджану та нової енергетичної геополітики Південно-Східної Європи» до «Ринків праці, інституцій та нерівності». З іншого боку, активне використання соціальних медіа є ризиком загубитися серед одноманітних повідомлень, втратити оригінальність та науковість, яка є визначальною рисою «мозкового центру» [3].

5) Прагнення до впливу. Бути почутим є одним із першочергових завдань будь-якого «мозкового центру». Результати досліджень мають бути впроваджені в реальні політичні дії та соціальні проекти. Такий вплив «мозкових центрів» є важливим не тільки для самої організації, але й для фондів та спонсорів, які здійснюють їхню підтримку. Загалом однією з умов фінансування є надання результатів дослідження, на яке виділилися кошти, або діяльності самого аналітичного центру. Як зазначає А. Беннетт, така тенденція змушує американські «мозкові центри» вдаватися до спроб виміряти результати власних досліджень, що впливає на загальну діяльність, адже виміряти ефективність «ідей» дуже важко. Зрештою, це привело до того, що центри почали зосереджувати увагу на менш масштабних цілях, де вплив їхньої роботи на політичні дискусії можна відслідкувати в коротші терміни [3]. Водночас спроби вимірювання публічної появи «мозкових центрів» спонукають їх до активнішого використання соціальних медіа. Якщо раніше кількість книг і звітів, згадувань у пресі була засобом оцінювання аналітичного центру, то сьогодні ним є кількість фоловерів у Facebook, твітів і Youtube-переглядів [3]. Як вже зазначалося в попередньому пункті, така тенденція може привести до втрати науковості та оригінальності «мозкового центру».

Загалом середовище діяльності незалежних аналітичних центрів – це досить динамічна та мінлива система, з конкуренцією, наростаючими викликами та загрозами. Зміни в суспільному розвитку, поява нових потреб, переважаність інформаційного простору не дадуть змогу «мозковим центрам» залишатись у статичному стані, проте відхід від їх сутності не є бажаним. На думку автора, питання застарілості чи неактуальності незалежних аналітичних центрів не знаходить підтвердження серед сучасних реалій. Потреба в класичних «мозкових центрах» залишається. Як зазначає Дж. Макган, уряди та окремі політики розвинених держав і таких держав, що розвиваються, стикаються із загальною проблемою залучення експертних знань до прийняття політичних рішень. Політикам потрібна зрозуміла, надійна, доступна та корисна інформація про суспільство, яким вони керують, результати їхньої діяльності, можливі альтернативи та наслідки політичних рішень. Ця потреба сприяла зростанню незалежних дослідницьких організацій у сфері

публічної політики. Хоча їхній вплив та сфера діяльності значно розширилися, потенціал «мозкових центрів» у підтримці демократичних урядів та громадянського суспільства по всьому світі не вичерпаний. Використання величезного масиву знань, інформації та наукового ресурсу, які акумулюються в дослідницьких організаціях, є необхідним для підтримки самостійного економічного, соціального та політичного прогресу в кожному регіоні світу [9, с. 11].

Крім того, продумана політика взаємодії «мозкових центрів» та державного апарату приведе до подальшого розвитку експертної спільноти. «Мозкові центри» все ще мають адаптуватись до нових змін, зберігаючи актуальність, незалежність мислення та унікальність. Для того щоби подолати труднощі, організації змушені шукати нові стратегії діяльності та інноваційні бізнес-моделі. Оскільки традиційна академічно орієнтована модель не витримує конкуренції та гальмує розвиток, провідні «мозкові центри» запроваджують «інноваційні стратегії в управлінні, комунікації, фінансуванні та технологіях, зберігаючи якість досліджень і публікацій» [2, с. 21]. Однією з дієвих стратегій є створення мережових об'єднань та асоціацій «мозкових центрів», які слугують місцем обміну новими ідеями та їх поширенням. Відповідно, більше мережа – більше можливостей. Слід назвати Фонд Карнегі за міжнародний мир (США), інноваційна структурна модель якого включає міжнародну мережу відділень в Бейруті, Брюсселі, Москві, Вашингтоні, а також Індії [8, с. 25].

Сучасні засоби масової комунікації є не лише загрозою, але й можливістю донести необхідну інформацію до споживача або зацікавити його. Amnesty International (Велика Британія) вважається однією з найбільш ефективних організацій у сфері поширення інформації. «Мозковий центр» ефективно й регулярно використовує майданчики соціальних медіа, а саме Фейсбук, Твіттер, присутній центр також в Youtube, Instagram та інших соціальних мережах. Наявність Медійного центру дає змогу поширювати по всьому світі останні новини та експертні оцінки [8, с. 19]. Цікавим прикладом використання новітніх технологій є лабораторія Dracopoulos Family iDeas Lab Центру стратегічних та інноваційних досліджень (США), створена задля використання новітніх методів і технологій графічного дизайну та аудіовізуальних засобів для виробництва передових мультимедійних продуктів, що сприяють інноваціям і творчості, а також ознайомленню ширшої аудиторії з дослідженнями Центру.

Діяльність цієї афілійованої виробничої компанії має інноваційний характер, оскільки вона надає оброблену авторитетну інформацію в доступному мультимедійному форматі [8, с. 19]. Дослідницький центр П'ю має власний "Fact Tank", тобто так звану платформу в реальному часі, призначену для пошуку новин у цифрах [8, с. 23–24]. Водночас провідні організації займаються пошуком нових комунікативних стратегій. Серед успішних прикладів експерти програми «Експертно-аналітичні центри та громадянське суспільство» Університету Пенсильванії виокремлюють стратегії Центру європейських досліджень імені Вільфріда Мартенса WMCES (Бельгія) та Фонду Фрідріха Еберта (Німеччина). Ініціатива Центру В. Мартенса "Up2Youth" спрямована на ведення діалогу з молоддю в різних країнах Європи. WMCES вдалося створити інтерактивний онлайн-форум, де молоді європейці можуть обговорювати важливі для них політичні питання [8, с. 24]. Ще одним успішним прикладом комунікативної стратегії є діяльність Фонду Фрідріха Еберта. На місцевому рівні Фонд пропонує дослідницькі стипендії, покликані забезпечити участь талановитої, але небагатої молоді в системі «освітньої демократії» [8, с. 26].

Важливим кроком до зміцнення експертного суспільства та ефективного розвитку мережі «мозкових центрів» як в державах окремо, так і глобальному масштабі є подальше налагодження співпраці між центрами в рамках проведення самітів, конференцій, ство-

рення платформ для обміну ідеями щодо подальшого розвитку та бізнес-стратегій, участі в програмах рейтингування.

Отже, глобальні тенденції світового розвитку впливають на діяльність незалежних «мозкових центрів». Такі зміни несуть у собі виклики та загрози для експертної спільноти. Застарілі методи діяльності й традиційна академічно орієнтована модель не спроможні забезпечити подальший стабільний розвиток, тому перед «мозковими центрами» постає завдання пошуку нових моделей функціонування, комунікативних стратегій, модернізації методів діяльності та адаптації до нових умов.

Список використаної літератури

1. McGann J.G. 2014 Global Go To Think Tank Index Report. Think tanks and civil societies program. The lauder institute, University of Pennsylvania. Philadelphia, 2015. 174 p. URL: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=think_tanks.
2. McGann J.G. 2018 Global Go To Think Tank Index Report. Think tanks and civil societies program. The lauder institute, University of Pennsylvania, 2019. 266 p. URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=think_tanks.
3. Bennett A. Are Think Tanks Obsolete? *The Washington Post*. 2015. October 05. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/in-theory/wp/2015/10/05/are-think-tanks-obsolete> (accessed: 16.10.2019).
4. Abelson D.E. Think tanks and U.S. Foreign policy: an historical perspective. *US Foreign Policy Agenda*. 2002. Vol. 7. No. 3. P. 46. URL: <http://guangzhou.usembassy-china.org.cn/uploads/images/QHGRpr9Ar-Ktqbse IUl05Q/ijpe1102.pdf>.
5. Журбей Е. Мозговые центры и внешнеполитический процесс Канады: современное состояние и перспективы. *Ойкумена*. 2016. № 4. С. 158–170. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/mozgovye-tsenry-i-vneshnepoliticheskiy-protsess-kanady-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy>.
6. Ржевська Н. Функції й напрями діяльності «мозкових центрів». *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 107 (Ч. 1). С. 171–178. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/225/201>.
7. McGann J.G. For Think Tanks it's Either Innovate or Die. *Washington Post*. 2015. October 6. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/in-theory/wp/2015/10/06/for-think-tanks-its-either-innovate-or-die> (accessed: 16.10.2019).
8. McGann J.G. 2015 Global Go To Think Tank Index Report. Think tanks and civil societies program. The lauder institute, University of Pennsylvania. Philadelphia, 2016. 169 p. URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=think_tanks.
9. McGann J.G. 2017 Global Go To Think Tank Index Report. Think tanks and civil societies program. The lauder institute, University of Pennsylvania, 2018. 205 p. URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks.

**ACTIVITIES OF THINK TANKS AT THE CURRENT STAGE:
THREATS AND CHALLENGES****Oksana Maievska***National Aviation University,**Faculty of International Relations,**Department of International Relations, Information and Regional Studies**Kosmonavta Komarova ave., 1, 03680, Kyiv, Ukraine*

There was an attempt to analyze the possible threats and challenges facing think tanks in their activities. The first organizations, which carried out independent research in the field of policy, appeared in the United States at the beginning of the last century. Think tanks have played an important role for politicians and decision makers as private expertise resources. Moreover, they have filled the gap between real political process and the world of ideas. Nowadays, think tanks are growing actively (quantitative growth) in different regions. These organizations are relevant and necessary, because global trends (such as political tensions between states, globalization, technological and information revolution) have revealed a critical need in providing timely and quality expertise. On the other hand, these trends carry a number of threats to think tanks. In recent years, scientists have discussed about a tendency to reduce the role of think tanks in society. The various reasons are considered: the political environment of some states are hostile to independent analytical organizations, decreasing funding, the inability to adapt to change, increased competition and information overload of modern society. Think tanks need some changes. First of all, they must understand threats facing public policy research institutions and use opportunities for further development. For instance, traditional academic-oriented model of think tanks is outdated, that has negative effects on their activity. The reality requires new approaches to meet market's demand. For this reason, the author presents effective strategies and models of the leading think tanks that are used for adapting to changing world. New technologies, business models and communication strategies are the key to development of the expert community. To present their future, think tanks must innovate and collaborate (developing global and national partnerships, creating platforms for communication with policymakers and public). At the same time, think tanks have to maintain their practical and theoretical unique, because of the threat to lose themselves in competitive environment.

Key words: independent analytical centers, think tanks, expert community, academic-oriented business model, innovation.